

Як Полацк прадвэнчаны лёс Францыска Скарыны і чаму беларускі першадрукар вырашыў распачаць сваю выдавецкую дзейнасць менавіта ў Празе? Пра шляхі знамяцітага асветніка 500 гадоў таму "К" распавёў далейшы яго дзейнасці, культуру, намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Аляксандр Суша.

Быў ці не быў?

або Геаграфія першадрукара

Вераніка МОЛАКАВА

— Да нядаўняга часу было прынята казаць пра рэальнае жыццё Скарыны ў кантэксце нашага сучаснага разумення тагачаснага свету, — кажа спецыяліст. — Вельмі часта можна сустраць звесткі пра Скарыну ў Беларусі, Чэхіі, Германіі ці ў Італіі, але мы павінны ўсвядоміць, што ў той час такіх краін яшчэ не існавала — былі зусім іншыя з гэтымі адметнасцямі, якія могуць прычынаваць адрознівацца ад нашага разумення гэтых тэрыторый сёння. Часам складана вызначыць храналогію перамяшчэнняў Скарыны. Вядома, што ў некаторыя краіны ён прыязджаў не раз, пра некалькі з іх мы можам наогул толькі выказаць версіі.

Полацк. Вялікае Княства Літоўскае. Каля 1490 — 1504 года

Нарадзіўся, правёў першыя гады жыцця і атрымаў пачатковую адукацыю.

— Ёсць шэраг гіпотэз пра час нараджэння Скарыны ў Полацку. Найбольш верагодная версія, што гэта адбылося каля 1490 года. Дакладных звестак не захавалася ці яны не выяўленыя, а гіпотэзы грунтуюцца на ўзростах сведчаннях. Вядома, што Франціск быў сынам купца Лукі Скарыны і што прадстаўнікі яго сям'і валодалі нерухомасцю ў Замку — на тэрыторыі непдалёк ад полацкай Сафіі. Магчыма, менавіта ў Полацку Скарына мог атрымаць сваю пачатковую адукацыю: у сям'і ці пры манастыры — мы таго не ведаем. Па адной з гіпотэз, ён мог вучыцца пры бернардзінскім манастыры. Ёсць меркаванне, што Скарына пражыў у Полацку гадоў да чатырнаццаці, пакуль не паехаў паступаць у Ягелонскі ўніверсітэт у 1504 годзе. Полацк як старажытная духоўная культурная сталіца Беларусі ў чымсьці прадвэнчаны лёс Скарыны.

Вільня. Вялікае Княства Літоўскае. 1520 — 1530-я гады

Адкрыў друкарню, ажыццявіў працаваў сакратаром біскупа, магчыма, удзельнічаў у стварэнні батанічнага сада.

— Па дарозе з Полацка ў Кракаў Скарына мог зехаць у Вільню, вучыцца там, атрымаць першыя кантакты і сувязі, магчыма, пазнаць фінансавую падтрымку. Падчас свайго выдавецкага дзейнасці ў Празе Скарына бяспрэчна супрацоўнічаў з віленскімі ўплывовымі персонамі. На многіх ранніх пражскіх выданнях на тытульных аркушах ці ў іншых месцах нярэдка можна знайсці рукапісны запіс прыблізна наступнага зместу: "Гэта адбылося накладам Багдана, Онкава сына, радзіў месца Віленскага". Гэта сведчыць пра тое, што Багдан Онкаў быў адным з фундатараў дзейнасці Скарыны і займаў частку накладу для рэалізацыі альбо нейкім чынам садзеланчай у выпуску гэтых кніг. Ужо падчас працы ў Вільні Скарына сам узгадвае яшчэ аднаго мецэната — Якуба Бабіча, у доме якога знаходзілася друкарня. Гэта была першая падобная ўстанова ў Вялікім Княстве Літоўскім. У ёй каля 1522 года пабачыла свет "Малая падарожная кніжка".

Зала сэрца ў Полацку ў універсітэце.

Падарожжа Скарыны ў Зале сэрца.

Палац падарожнага епіскапа, дзе абарона ў вярхоўную дыяспору ташы Скарына.

Падарожжа вакол свету з "Малой падарожнай кніжыцай" і не толькі

Пасля выпуску "Апостала" ў 1525 годзе і дзесяці да сярэдзіны 1530-х Скарына працаваў сакратаром ці пісарам віленскага біскупа Яна Якрэз у той перыяд пры бернардзінскім манастыры быў заснаваны батанічны сад. Хто ведае, магчыма, Скарына, які меў медыцынскія ў шырокім сэнсе, а значыць, і батанічныя веды, мог мець дачыненне да стварэння сада.

У Вільні ён пабраўся шлюбам з Маргарытай — удавой віленскага радцы Юрыя Адверніка.

Скарына жыў з жонкай у доме непдалёк ад Гандлёвай плошчы. Там у яго, відаць, нарадзіліся дзеткі. У дакументах яны згадваюцца ў множным ліку, але ўпэўнена можам казаць толькі пра двух. Малодшы Францішак загінуў у полымі пажару ў Празе ў 1541 годзе. Старэйшы сын Сымон жыў потым у Чэхіі. Маргарыта памерла адносна хутка пасля нараджэння дзетак.

Кракаў. Польскае Каралеўства. 1504 — 1506 год

Атрымаў вышэйшую адукацыю — ступень бакалаўра вольных навук у Ягелонскім ўніверсітэце.

— Кракаў на той час быў горадам, дзе знаходзіўся адны ва Усходняй Еўропе і найбліжэйшы да Вялікага Княства Літоўскага ўніверсітэт, таму многія паляранікі і

сучаснікі Скарыны таксама вучыліся там ці ў іншых еўрапейскіх установах. Скарына паступіў у Ягелонскі ўніверсітэт у 1504 годзе і ў 1506-м завяршыў навучанне, атрымаўшы ступень бакалаўра — у вольных навук. Працей кажучы, у філасофіі. Універсітэт у Кракаве быў не горшым за сярэднія еўрапейскія ўніверсітэты, у ім выкладалі вядомыя навукоўцы. Там давалі і першасную медыцынскую адукацыю. Магчыма, менавіта ў Кракаве Скарына

Атрымаў ступень доктара медыцынскіх навук.
— Падуанскі ўніверсітэт — унікальная навучальная ўстанова, дзе захоўвалася талерантнасць па палітычных, рэлігійных і іншых пытаннях. Ён быў плуралізм, ідэі гуманізму і вальнадумства, магчыма, і прываблі Скарыну.

У Падуанскім ўніверсітэце ён як небагаты чалавек бясплатна дапускаецца да здачы іспытаў. У той час не трэба было пісаць дысертацыю, каб атрымаць доктарскую ступень, а толькі адказаць на іспыце на пытанні ўсіх вучоных і спецыялістаў. На працягу двух дзён у дыспутах з вучонымі Скарына абараняў свае навуковыя тэзісы. Ён бліскава вытрымаў іспыт і 9 лістапада атрымаў дыплом доктара ў лекарскіх навукках. Хутчэй

Алесь Сіва з адным з першых гуравітоўных выданняў пра пераходзіць у якасці спецыяліста ў Венецыю і яго час (1988 год).

дэ дэлегацыі вялікага князя літоўскага і польскага караля Жыгімонта Старога ён прымаў удзел у Венскім кангрэсе, адкуль мог разам з караём Чэхія пераехаць у Прагу, дзе працягнуў сваю працу ў якасці паста ці сакратара. Тым больш што кароль Уладзіслаў II быў родным братам Жыгімонта Старога.

У жніўні 1517 года выйшла першая кніга — "Псалтыр". У тым жа годзе Скарына апублікаваў чатыры кнігі Старога Запавету, а на працягу наступных двух гадоў — яшчэ не менш за дзевятнаццаць. Апошняя магла выйсці ў 1520-м годзе. Мы не ведаем, ці надрукаваў ён усе кнігі Старога Запавету. Магчыма, былі іншыя невядомыя нам сэнныя выданні. Мы дакладна не ведаем і тое, дзе Скарына выдаваў свае кнігі. Найбольш верагодна, што ён скарыстаў паслугамі адной з пра-

Мемарыяльная дошка ў Празе.

вучыўся медыцыне, бо ў Падуі ён толькі абараніў доктарскае званне.

Верагодна, яшчэ ў Кракаве Скарына вызначыў, чым будзе займацца ў далейшым, бо там узнікла першая ў свеце друкарня, якая выпускала кнігі з кірылічным шрыфтам у 1491 — 1493 гадах. З-за гэтуга ўціску, арганізацыйных і ідэалагічных цяжкасцей яна вельмі хутка скончыла сваю працу, і яе выданні на царкоўнаславянскай мове, відавч, не атрымалі шырокага распаўсюджвання. Гэта была не адзіная ў горадзе друкарня, таму з вопытам кракаўскіх друкароў Скарына быў бяспрэчна знаёмы.

Скарына з Жыгімонтам Старым — караём польскім і вялікім князем літоўскім — фігуруюць разам у адных лістах. Магчыма, мела месца асабістае знаёмства, бо кароль пастаянна знаходзіўся ў Кракаве.

за ўсё, гэта адбылося ў палацы падуанскіх епіскапаў.

Сёння мы не можам убачыць будынку ўніверсітэта таго часу, бо да сярэдзіны XVI стагоддзя яго памяшканні былі раскіданыя па горадзе, пакуль адмыслова пад патрыбу ўніверсітэта не аддалі Палац дэль Бо.

Былі стары будынак XVI стагоддзя найбольш паказваецца, калі размова ідзе пра Падуанскі ўніверсітэт, і там вісіць мемарыяльная дошка Скарыну, але ён у ім ніколі не быў. Там жа створаная "Зала сарака", дзе стаіць кафедра Галілеа Галілея, з якой ён нібыта чытаў лекцыі, і вісяць партрэты 40 найбольш вядомых выпускнікоў. У тым ліку і партрэт Скарыны, напісаны ў 1942 годзе.

Мемарыяльная дошка ў Вілені.

Капенгаген. Дацкае Каралеўства. 1509 — 1512 год

Працаваў сакратаром караля.
— Пры здачы экзамена на ступень доктара ў лекарскіх навукках у Падуі ў лістападзе 1512 года Скарына называе сябе сакратаром караля Даніі. Есць меркаванне, што ён трапіў у Капенгаген у якасці аднаго з дыпламатаў ад Вялікага Княства Літоўскага ў 1509 годзе. У той час Данія фактычна кантралявала рэгіён ад Балтыйскага да Паўночнага мора, у некаторых пытаннях падтрымлівала Маскоўскую Дзяржаву, таму стасункі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Дацкім Каралеўствам тады былі не вельмі спрыяльнымі. Жыгімонт I накіраваў у Капенгаген

Рым. Папская Вобласць. 1512 год

Магчыма, прыязджаў на Пятый Латэранскі Сабор.
— Скарына мог быць удзельнікам Пятага Латэранскага Собора ў 1512 годзе. Каталіцкі сусветны сабор — справа важная, куды прыязджаў дыпламаты з многіх краін, таму ў Рыме ў гэты час вяліся перамовы і па палітычных пытаннях. Скарына як спецыяліст па Усходняй Еўропе мог быць у складзе дэлегацыі Даніі ў якасці аднаго з сакратараў караля. Магчыма, у Рыме ён зрабіў сваю справу і вяртаўся назад праз Падуу.

дэ дэлегацыі вялікага князя літоўскага і польскага караля Жыгімонта Старога ён прымаў удзел у Венскім кангрэсе, адкуль мог разам з караём Чэхія пераехаць у Прагу, дзе працягнуў сваю працу ў якасці паста ці сакратара. Тым больш што кароль Уладзіслаў II быў родным братам Жыгімонта Старога.

У жніўні 1517 года выйшла першая кніга — "Псалтыр". У тым жа годзе Скарына апублікаваў чатыры кнігі Старога Запавету, а на працягу наступных двух гадоў — яшчэ не менш за дзевятнаццаць. Апошняя магла выйсці ў 1520-м годзе. Мы не ведаем, ці надрукаваў ён усе кнігі Старога Запавету. Магчыма, былі іншыя невядомыя нам сэнныя выданні. Мы дакладна не ведаем і тое, дзе Скарына выдаваў свае кнігі. Найбольш верагодна, што ён скарыстаў паслугамі адной з пра-

Помнік у Капінскае.

— Сваіх лістах сярэдзіны XVI стагоддзя кароль Жыгімонт Аўгуст піша, што ў часы яго бацькі Жыгімонта Старога быў друкар кніг рускіх, які выдаў Біблію і паехаў прадаваць свае кнігі ў Маскву. Там іх сталілі, і сам ён ледзь выратаваўся ўцекамі. Акрамя Скарыны, іншых друкароў рускіх кніг за часамі Жыгімонта Старога не было. На гэтай падставе часта выказваецца меркаванне, што ў 1520-я Скарына спрабаваў наладзіць гандаль з Масквой ці адкрыць там сваю друкарню. Але дакладна пра гэта нічога невядома.

Вітэнберг. Курфюрства Саксонія. Сярэдзіна 1520-х гадоў

Магчыма, знаёміўся з Марцінам Лютарам.
— Паводле сведчанняў Філіпа Меланхтона, аднаго з дзеячаў Рэфармацыі і самага блізкага сябра ідэолага нямецкага рэфармацыйнага руху Марціна Лютара, недзе ў сярэдзіне 1530-х гадоў у Вітэнберг прыязджаў адзін "паляк" — доктар Францыск. Ён уразіў Лютара сваёй вучонасцю, і размова ў іх была доўгая. Лютар прапанаваў сустрэцца на наступны дзень, але ўначы яму прымоўлялася, што гэты Францыск — пасланнік польскіх епіскапаў, прысланы звесці яго са свету. Уначы Лютар збег з горада і напісаў лісты ў мясцовую мэрью з просьбай зладзіць госця і катаваць. Арыштоўваць яго ніхто не стаў, патлумачылі сітуацыю і папрасілі з'ехаць. Яшчэ ў XIX стагоддзі вядомы славацкі мовазнаўца і даследчык старажытных пісьмовых помнікаў Варфаламей Копітар выказаў меркаванне, што гэта мог быць Францыск Скарына, але сцярдэжць гэта мы не можам.

Познань. Польскае Каралеўства. Канец 1520-х — пачатак 1530-х гадоў

Сядзеў у турме.
— У выніку неаднаразовых скаргаў варшаўскіх яўрэяў на Францыска Скарыну за тое, што ён атрымаў у спадчыну ад свайго брата Івана гэтую маёмасць і не разлічыўся па рахунках, яго арыштавалі і пасадзілі ў познаньскі астрог. Сапраўды, Скарына атрымаў гэтую маёмасць брата і стаў яшчэ абавязаны людзям, пра якіх нічога не ведаў. Есць меркаванне, што справу сфабракавалі, бо было каму і за што на яго злавіцца. Падчас разбіральніцтва ў Познань прыехаў пляменнік Скарыны Раман і сказаў, што ён сын свайго бацькі і яму разбірацца з пазыкамі, але ўсё ж такі спатрабілася яшчэ і сабістыя ахоўныя лісты з боку караля і вялікага князя Жыгімонта Старога на імя Скарыны, каб справа вырашылася і яго адпусцілі.

Кенігсберг. Прускае Герцагства. 1530 год

Вывез з краіны каралеўскага друкара і лекара.
— Наш першадрукар трапіў туды па запрашэнні герцага Альбрэхта Гегенцолперна, з лістоў якога зразумела, што Скарына мусіць праявіць свае лекарскія здольнасці. Даследчыкі звязваюць запрашэнне з эпідэміяй, што спустошыла ў той час многія еўрапейскія краіны і дайшла да Прусіі. Існуе і меркаванне, што ў Кенігсберг Скарына прыехаў менавіта для таго, каб падтрымаць сваю выдавецкую дзейнасць. Яго талент у Прусіі быў высока ацэнены, Скарына прыняты ў набліжанае да герцага копа людзей. Калі ён вяртаўся, то патаемна вывез з сабой каралеўскага друкара і лекара. Яго ўчынак выклікаў жорсткую рэакцыю герцага і потым увозіў у ступар усіх даследчыкаў. Уз'яўлены, што тое было здзейснена зусім не выпадкова.

Масква. Вялікае Княства Маскоўскае. 1520-я гады

Магчыма, прыязджаў прадаваць кнігі і іх там сталілі.